

Makedonya Türkleri Arasında Bir Ağıt “Hamdi” Türküsü: Hikâyesi ve İncelemesi

A Lament Among Macedonian Turks, “Hamdi” Folk Song: Story and Analysis

BARIŞ PEHLİVAN*

Öz

Balkanlarda yaşayan Türkler zengin bir edebî kültürü sahiptir. “Hamdi” ağıtı da Makedonya Türkleri arasında gelişen halk edebiyatı eserlerine örnek gösterilebilir. Yugoslavya Krallığı devrinde, ormanların tamamı devlet mülküydü. Bu yüzden serbest şekilde ağaç kesmek yasaktı ve ormanlarda bekçiler bulunuyordu. Ağıtın doğduğu ve hikâyesinin geçtiği bölge Makedonya'nın Güneydoğu bölgesindeki Ustrumca kasabasına bağlı Çanaklı köyüdür. Türkünün baş karakteri olan Hamdi de annesinin yakacak odun ihtiyacı için kaçak olarak ağaç kesmeye gider. Ağaç kestiği sırada ormancı ile karşılaşır. Ormancı ile aralarında geçen arbede sonrası ormancı tarafından öldürülür. Hamdi ölümü sonrası geri de gözleri yaşlı bir anne ve nişanlı bırakır. Bu olay üzerine annesi tarafından makalede konusu geçen ağıt yakılır. Bu olay tüm çevredeki köyleri de etkiler. Hatta Makedon köylerine bile bu ağıt yayılır. Dilden dile yayılan bu ağıt, Yugoslavya'dan Türkiye'ye göç eden Türkler aracılığı ile Türkiye'ye de gelir. Ağıt yakılışından günümüze kadar değişim geçirmiş, bu süreçte türküye dönüşerek ve notaya dökülerek TRT repertuvarına da girmiştir. Makalede ağıtın hikâyesi, ilk haline en yakın örneği, uğradığı değişim ve yayılışı, farklı çeşitlerinin Türkler ve Makedonlar arasındaki farkları saptanacaktır. Ağıtın hikâyesi de doğru hali ile saptanarak alana katkı sağlamak amacıyla aktarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ağıt, Makedonya Türkleri, türkü, Hamdi, Yugoslavya.

Abstract

Turks living in the Balkans have a rich literary culture. “Hamdi” lament can be cited as an example of folk literature developed among the Macedonian Turks. During the time of the Kingdom of Yugoslavia, all forests were state property. Therefore, it was forbidden to cut trees freely and there were rangers in the forests. The region where the lament originated and its story takes place is the village of Çanaklı, belonging to the Ustrumca region in southeastern Macedonia. The main character of the folk song, Hamdi, goes to illegally cut trees for his mother's firewood needs. While cutting a tree, he encounters a forest ranger. After a struggle between them, Hamdi is killed by the ranger. Hamdi's death leaves behind a tearful mother and a fiancée. In response to this incident, Hamdi's mother composes the lament mentioned in the article. This event affects all the surrounding villages, and the lament even spreads to Macedonian villages. This lament also comes to Turkey through the Turks who immigrated to Turkey from Yugoslavia. In this process, it was transformed into a folk song and notated and entered the TRT repertoire. In the article, the story of the lament, its closest original version, the changes it has undergone, and its dissemination will be examined. The different variations of the lament among Turks and Macedonians will be identified and compared. The true version of the lament's story will be accurately presented to contribute to the field.

Keywords: Lament, Macedonian Turks, folk song, Hamdi, Yugoslavia

* Yüksek lisans öğrencisi / Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, İzmir/TÜRKİYE, pehlivan.baris35@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4997-9718

Gönderilme Tarihi | Date Applied: 14/06/2023

Kabul Tarihi | Date Accepted: 26/09/2023

Araştırma Makalesi | Research Article

Giriş

Türk Milleti zengin bir edebî kültüre sahip olmakla beraber, bu kültür birikimini dünyanın birçok coğrafyasına yaymıştır. Bu durumu tarih boyunca etkileşimde buldukları milletlerin dil ve edebiyat ürünlerinde tespit etmek mümkündür. Balkanlarda yaşayan Türklerin, Anadolu’da yaşayan Türklerden farklı şekilde bir edebî kültür geliştirdiğini düşünemeyiz. Yalnızca Balkanlardaki Slav etkilerini gözlemleyebiliriz. Dilsel açıdan, ağız farkını ortaya koyarsak Osmanlı Devleti’nin Balkanlara yolladığı Oğuz Türkleri ile Anadolu Türkleri süre gelen kadim Türk edebî kültürünün yaşatıcıları olmuşlardır. Ağıtlar da bu edebî kültürün birer parçasıdır. Özellikle halk edebiyatına baktığımızda koşma, varsağı, türkü ve ağıt gibi farklı edebî çeşitlerin yaygın olduğu görülmektedir. Makedonya coğrafyasına yerleşen Türklerde halk edebiyatına katkılar sağlayarak farklı konularda ağıt, güzelleme tarzında eserler kazandırmışlardır (Hasan, 2008, s. 7). Makedonya coğrafyasında yaşayan Türklerin ekserisi Anadolu’nun muhtelif yerlerinden bölgeye yerleştirilmiştir. Selanik ve Ofçabolu Yörük taifelerinin Makedonya coğrafyasında meskûn olduğunu görüyoruz. İnceleyeceğimiz ağıt da Kuzey Makedonya’nın Ustrumca bölgesinde, Selanik Yörüklerine ait bir Yörük köyünde yaşanmış olayın üzerine yakılan bir ağıttır.

Türk Kültüründe Ağıt

Vefat eden bir kişinin ardından yas tutma, dünyadaki tüm milletlerde olduğu gibi Türk kültüründe de eski çağlardan beri varlığını sürdüren bir gelenektir. Özellikle insanlar çevresindeki yakınları, akrabaları ve sevdikleri için yas tutar, cenaze törenlerinde bu yası dile getirecek söylevlerde bulunurlar. İşte tam burada ortaya “ağıt” çıkmaktadır. Türk kültüründe en erken dönemlerden itibaren özellikle vefat eden devlet büyükleri için “yuğ” adı verilen cenaze törenleri yapıldığını ve bu törenlerde “sagu” adı verilen ağıtların yakıldığını görmekteyiz. Orhun abidelerinde de “yoğ” ve ağlama manasına gelen “sığıt” terimlerine rastlıyoruz (Ergin, 2015, s. 60).

Ağıt kelimesine baktığımızda eski Türkçede bulunan “sığıt” kelimesi içindeki “ığı-, ığ-, ağ-” kökleri ile alakalı olduğunu görmekteyiz. Ağıt terimi birçok Türk lehçesinde de görebileceğimiz “ağ-” yani ağlamak fiilinden “t” eki ile yas sırasında söylenen şiirsel bir feryat terimine (sağū->ağıt) dönüşmüştür (Çağbayır, 2007, s. 138), (Gülensoy, 2007, s. 55). Ağıt kültürünün tüm Türk halkları arasında genel olarak yaygın olduğunu görüyoruz. Cenaze törenlerinde ölen kişinin yakınları tarafından yakılan ağıtlar, hece ölçüsü ile söylenmekte ve mâni, koşma, destan şekillerinde olabilmektedirler (Demir, 2015, s. 200-202). İnsanlar ölümün yanı sıra, ayrılık ve sevilen hayvanların ölümüne de ağıtlar yakmışlardır. Çeşitli konularda ağıtların acı ve kederi yansıttığını görmekteyiz.

Ağıtların şekil bakımından en çok yedi, sekiz ve on birli hece ölçüsü ile söylendiğini, kafiye yapılarında değişkenlik gösterdiğini söyleyebiliriz (Şenel, 1988, s. 472). Yakılan ağıtların genel manada eski Türklerden beri saz, kopuz, dombra ve kam davulu gibi enstrümanlar eşliğinde acıklı şekilde törenlerde, çeşitli anma günlerinde söylendiğini biliyoruz (Şenel, 1988, s. 473) (Demir, 2015, s. 200). Makedonya bölgesindeki ağıtlar genellikle vefat eden kişinin en yakını, eşi veya annesi ağzından söylenmiştir. Lakin bazı ilginç ağıtlar vardır ki olayın kahramanı yani vefat eden kişi ağzındandır (Hasan, 2008, s. 42). İnceleyeceğimiz “Hamdi” ağıtı başta olmak üzere bazı ağıtların da diyaloglar şeklinde oluştuğunu görmekteyiz.

“Hamdi” Ağıtının Hikâyesi

Makedonya Türklerini genel manada Osmanlı İmparatorluğu devrinde Anadolu’dan gelen Yörüklerin oluşturduğunu görmekteyiz. İnceleyeceğimiz “Hamdi” ağıtı da Kuzey Makedonya’nın Ustrumca şehrine bağlı Çanaklı isimli Türk köyünde ortaya çıkmıştır. Ustrumca bölgesi Osmanlı İmparatorluğu devrinde Rumeli’de yer alan Yörük taifelerinden Selanik Yörüklerinin yerleşim yerlerinden olmuştur (Gökbilgin, 2008, s. 74-76). Ağıtın ortaya çıktığı Ustrumca’ya bağlı Çanaklı köyü de 1831 tarihli nüfus defterinde Evlad-ı Fatihan yani Yörük köyü olarak görülmektedir (BOA, NFS.d 6901, s. 34). Çanaklı köyünde ortaya çıkan ağıt kısa sürede tüm Makedonya bölgesine yayılmıştır. Daha sonra ise göçler yolu ile Türkiye’ye aktarılmıştır. Makalede cevaplarını arayacağımız sorular ise; Ağıt ne zaman yakılmıştır? Ağıt ne zaman yaygınlık kazanmaya başlamıştır? Türküye dönüşüm süreci nasıl olmuştur? Ve ağıtın ilk haline en yakın örneği hangisidir? Olacaktır.

Ağıtı Türkiye’de ilk olarak derleyen kişi Hüseyin Yaltırık olmuştur. Hüseyin Yaltırık ağıtı, 1981 yılında İngilizce öğretmenliği yaptığı Kırklareli’nin İnece köyünde, Makedonya’dan akrabalarını ziyarete gelen Ethem Güneş’ten derlemiştir. Hikâyesi ile beraber derlemiş olsa dahi olaya ikinci dereceden tanıklık edenlerle yaptığımız sözlü tarih çalışmaları neticesi hikâyenin eksik ve bazı kısımlarının hatalı olduğunu saptamış bulunuyoruz. Ağıt, türkü türüne evrilerek 1982 yılında ilk defa TRT İzmir radyosunda Hüseyin Yaltırık tarafından seslendirilmiştir. Daha sonra Arif Şentürk’ün 1983’te çıkardığı Hamdi isimli albümde yer almıştı. 1986 yılında ise Rüstem Avcı tarafından notaya alınarak TRT Türk Halk Müziği repertuarına 2864 sıra numarası ile kaydedilmiştir (K.K.1, Yaltırık, 1957) (Yaltırık, 2021).

Hamdi ağıtının hikâyesi hakkında olaya ikinci dereceden tanıklık eden üç kişi ile sözlü tarih çalışması yapılmıştır. Kaynak kişilerimizden Atike Taşpınar ve Yaşar Yalçın olayın yaşandığı Çanaklı köyünde doğup büyümüş ve olayı birebir yaşayanlardan dinlemiş kişilerdir. Bir diğer kaynak kişimiz olan Rasim

Bahtiyar ise ağıtta adı geçen Hamdi'nin nişanlısı Fatime'nin oğludur. İnternet üzerinde bulunan ağıt hikâyelerinin eksik, hatalı olduğu saptanmıştır. Bahsettiğimiz üç sözlü kaynaktan yaptığımız derleme ile ağıtın gerçeğe en yakın hikâyesi aşağıdaki gibidir;

“Hamdi isimli genç Makedonya Ustrumca şehrine bağlı Çanaklı ismindeki Yörük köyünde annesi ile yaşamaktadır. Hamdi'nin aynı köyden bir de Fatime isminde bir nişanlısı vardır. Askerlik yaşı gelen Hamdi, Yugoslavya Krallığı ordusuna askere çağrılır. Askerlik sırasında Hamdi köyünü ve annesini özler, aldığı izin ile köyü Çanaklı'ya döner. İzine gelen Hamdi askerde iken yalnız kalan annesinin durumuna çok üzülür. Annesi kendi başına geçinmekte zorlanmaktadır. Kış için yakacak odunu dahi kalmamıştır. Hamdi bu duruma içerenip, odun kesme dönemi olmamasına rağmen odun kesmeye gitmek ister. Annesi ise odun kesmek için dozlovası (izin belgesi) olmadığını ve şumarın (ormancı) onu yakalayacağını söyler ve gitmesini istemez. Hamdi izine gelmiş bir asker olduğunu için izinsiz odun keser ise şumar tarafından tutuklanabilir ve askerliği yanabilirdi. Buna rağmen Hamdi, yakın arkadaşı Yakup'u da ikna ederek Ustrumca Balkan'ına odun kesmeye çıkar. Hamdi ve Yakup ormanda odunları kesmiş eşeklerine yüklemiş ve evlerine dönerken Ekiz Taş mevkiinde şumar yollarına çıkar. Şumar Hamdi ve Yakup'a dozlova sorar lakin dozlovası olmayan Hamdi ve Yakup telaşlanır. Hamdi ve şumar arasında tartışma başlar, Hamdi dozlovanın eşeğin heybesinde olduğunu söyleyerek, eşeğin yanına gider. Heybeden çıkardığı bir odun ile şumarın kafasına vurarak, şumarı bayıltır. Hamdi ve Yakup hemen eşekleri ve odunları ile oradan uzaklaşarak köylerine dönerler. Odunları indiren Hamdi olayı annesine anlatır. Hamdi kafasına vurduğu şumarı öldürdüğünü düşünerek vicdan azabı çekmeye başlar ve ormana geri giderek şumarı kontrol etmek ister. Annesi ve Yakup gitmemesini söylese de Hamdi onları dinlemez ve tekrar Ustrumca Balkan'ına çıkar. Şumarın hâlâ hareketsiz olarak yerde yattığını gören Hamdi şumara doğru yaklaşır. Şumar o sırada kendine gelmeye başlar ve üzerine baltası ile gelen Hamdi'nin kendisini öldüreceğini düşünerek silahına davranır. Şumar Hamdi'yi başından vurarak yaralar. Yaralanan Hamdi, arkasından onu takip eden Yakup tarafından bulunur. Şumar ve Yakup tarafından köylüler yardımı ile İştip'te hastaneye götürülür. Lakin hastanede hayatını kaybeder. Geride ise gözleri yaşlı bir anne ve nişanlı bırakır (K.K.2, Bahtiyar, 1951) (K.K.3, Taşpınar, 1938) (K.K.4, Yalçın, 1942) (Hasan, 2008, s. 344).”

Olayların gerçekleştiği yani Hamdi'nin öldürüldüğü tarihi tam olarak saptayamasak da ağıtta ismi geçen nişanlısı Fatime 1914 doğumludur. Muhtemelen ağıtın baş karakteri Hamdi de o tarihlerde doğmuş olmalıdır. Ufak bir matematiksel hesaplama yaparsak, muhtemelen olay 1932-1933 yıllarında yaşanmış olmalıdır. Bu olaydan sonra Hamdi'nin geride kalan nişanlısı Fatime ise komşu Yenimahalle köyünden Recep ile 1936 yılında evlenmiştir (K.K.2,

Bahtiyar, 1951). Yugoslavya Devletinde odun kesmek için belirli dönemler oluyordu. Bu dönemler dışında odun kesmek yasaktı. Bunun dışında odun kesmek için dozlova isminde bir izin almak zorunluymdu (K.K.5, Selvi, 1929). Dozlovası olmayan ve odun kesenler ise şumar tarafından durdurulur, kestikleri odun, yanlarındaki eşyalar ve hayvanlarına el konularak ceza kesilirdi (K.K.2, Bahtiyar, 1951). *Dozlova* veyahut doğru yazılışı ile *Dozvola* Makedoncada “izin” anlamına gelmektedir. Şumar ise Makedonca “ormancı” manasına gelmektedir, orman anlamına gelen *şuma* kelimesinden türemiştir (Pars, 2019, s. 175, 305).

Görüldüğü üzere devletin ortaya koyduğu odun kesme ve ormancılık ile alakalı bir yasa sonucu ortaya böyle acı bir olay çıkmıştır. Devlet politikasının halk edebiyatına etkisine bir örnek olarak, “Hamdi” uygulanan yasaya uymamış ve sonunda öldürülmüştür. Bunun sonucu ortaya annesi tarafından yakılan ve halk edebiyatında yerini alacak bir ağıt kalmıştır. Ağıt olayın gerçekleşmesinden sonra 1930’lu yılların başında yakılmıştır. (K.K.2, Bahtiyar, 1951) Yaşanan bu acı olay ve ağıt sadece Çanaklı köyü ile sınırlı kalmamış ve Makedonya’daki diğer Türk, Arnavut ve Makedon köylerine de yayılmıştır. Halk arasında yaşanan olay geniş bir yankı bulmuştur.

Hamdi Ağıtının Çeşitleri ve İncelemesi

Ağıt yukarıda da bahsettiğimiz üzere ilk defa Hüseyin Yaltırık tarafından Kırklareli İnce köyünde derlenmiştir. Daha sonra ağıt Sevim Piliçkova tarafından Makedonya’da da Makedonca ve Türkçe olmak üzere farkı çeşitlerde derlenmiştir (Piliçkova, 1985). Ağıt ilk ortaya çıktığı 1930’lu yıllardan sonra Ustrumca bölgesindeki köylerde özel günlerde söyleniyor ve biliniyordu. Özellikle kınalarda ağır ritmik şekilde daireler eşliğinde söyleniyordu (K.K.5, Selvi, 1929). 1980’li yıllarda ağıt keşfedilmiş ve kayıt altına alınarak, notaya dökülmüş ve TRT Türk Halk Müziği repertuvarlarına girmiştir. Lakin ağıtın ilk derlendiği kaynak kişi olan Ethem Güneş, ağıtın hikâyesini eksik ve hatalı aktarmıştır. Eksikler ile hataları gidererek olayı yaşayanlardan ve yaşanan köyde bulunanlardan derledik. Benzer şekilde ağıtın Sevim Piliçkova tarafından Makedonya köylerinde derlenen farklı çeşitleri olduğunu görmekteyiz. Özellikle Piliçkova Makedon köylülerden de bu türkünün Makedonca örneklerini derlemiştir. Bunun yanı sıra Makedonya’da yaşamakta olan Hamdi Hasan da ağıtı Ustrumca dışındaki farklı köylerden derleyerek, ağıtın Makedonya geneline yayıldığını ortaya koymuştur (Hasan, 2008). Ağıtın gerçeğe en yakın hikâyesi, ele alınan ağıt örneklerinin yayılışı, gerçeğe en yakın örneği ve ağıtın türküye ne vakit dönüşmeye başladığı saptanmaya çalışılacaktır.

Ağıtın Hüseyin Yaltırık tarafından derlenerek TRT Türk Halk Müziği repertuvarında bulunan şekli aşağıdaki şekildedir;

“Gitme Hamdi’ m gitme bre oğlum

Sen bugün oduna

Kafir Şumar çıkacak oğlum

Senin yoluna

Giderim giderim bre annem

Yol uzun bitmez

Kafir Şumar’ın kurşunundan

Geriye dönülmez

Nişan yağlıcını bre annem

Beline bağlayıver

Neler olmuş Hamdi’ me deyip

Başımda ağlayıver

Hamdi’ nin odunlarını

Kimler yakacak

Karagözlü Fatime’ yi

Kimler saracak

Yayla düzünde bre annem

Odon var mıydı

Hamdi Şumar’ın (v)uracağından

Haberin var mıydı (TRT, THM, 2864) (Yaltırık, 1981).”

Ağıt içinde diyaloglardan oluşan bir aktarım olduğu görülmektedir. Düzenli bir hece ölçüsü olmamakla beraber hikâyeye göre bir örgüsü bulunmaktadır. İlk mısralarda 9’lu ve 8’li ikinci mısralarda ise 5’li ve 6’lı olmak üzere farklı hece ölçüleri kullanılmıştır. Genel olarak “bre” bağlacı ile doldurma yapılmaya da çalışılmıştır. Diyaloga baktığımızda ise ağıtın Hamdi, annesi ve üçüncü bir kişi tarafından oluşan söylemlerin bulunduğu dörtlüklerden oluştuğunu görmekteyiz. Uyak şemasına baktığımızda ise “a,b,a,b” / “c,d,c,d”/”e,f,g,f”/... şeklinde çapraz uyak şeklinde ilerlerken bazı düzensizlikler gösterdiğini görüyoruz.

Sevim Piliçkova Yugoslavya’da çıkan “Sesler” dergisinde yayınladığı bir makalede, yeni zamanda yaratılmış olarak aktardığı Hamdi ağıtının 1983-1984

yıllarında Makedon ve Türk köylerinde farklı çeşitlerde derlemiştir (Piličkova, 1985, s. 90).

Sevim Piličkova tarafından 1983 yılında Ustrumca'nın Murtino köyünden Yovan Velkov'dan derlenen Makedonca Hamdi ağıtı;

“Amdi se sprema za drva da odi,
Majka mu ne go puštaše.
Abre, Amdi, edinets, na majka,
Nemoj da odiş za drva,
Nemoj da odiş za drva, Amdi bre
Majka e loş son sonila,
Majka e loş son sonila, Amdi bre
Besno te kuçe uala.
Besno te kuçe uala, Amdi le
Tebe na drva mi donese,
Besno te kuçe uala, Amdi le
Krvavi drva mi donese.
Amdi si majka ne posluša,
Pa si ojde za drva.
Koga se vrakal nazad, bre Amdi
Na pat go sretnal şumaror.
Abre Amdi, Amdi bre bratuçed,
Ja podaj mi dozvola.
Amdi si ajde dozvola nemaşe,
Ta si zema sekira.
Pa si zema Amdi sekira, çanam,
Pa udri şumar po glava,
Şumarot padna mrtov na zemja,
Amdi si trgna za doma,
Pastovari Amdi drvata doma,
Pa se vrati vo şuma,
Pa se vrati nazad çanum,
Da vidi şumar şto stana,
Togaj mi şumar stana na kolena,
Pa si zema puşkata, çanam,
İ go ubi Amdija (Piličkova, 1985, s. 90, 91).

Hamdi oduna gitmeye hazırlanıyor,
Annesi bırakmıyordu.
Abre Hamdi, ananın bir oğlu,
Odun toplamaya gitme,
Oduna gitme, Hamdi bre,
Anan kötü bir rüya gördü,
Anan kötü rüya gördü, Hamdi bre,
Seni kuduz köpek ısırды,
Seni kuduz köpek ısırды, Hamdi,
Seni oduna getirdi
Kuduz köpek ısırды, Hamdi
Kanlı odunlar getirdin bana,
Hamdi anasını dinlemedi,
Hazırlanıp oduna gitti.
Geri dönerken Hamdi,
Yolda ormancı ile karşılaştı.
Ha be Hamdi ha be yeğenim,
Ehliyetin var mı?
Ehliyeti yoktu Hamdi'nin,
Baltayı eline aldı,
Baltayı Hamdi eline aldı, canım.
Ormancının başına indirdi,
Ormancı yere düştü.
Hamdi eve doğru yürüdü,
Evde odunları yere indirdi.
Sonra ormana döndü,
Geri dönüverdi canım,
Ormancıya ne oldu baktı,
O anda ormancı dize kalktı,
Tüfeği eline aldı, canım,
Hamdi'yi öldürdü (Piličkova, 1985, s. 91).

Ağıtın Makedonca olarak derlenen versiyonuna baktığımızda, manzum şekilde bir eser karşımıza çıkmaktadır. Ağıtın hikâyesinin manzum şeklinde aktarıldığı görülmektedir. Yaşanan olayın sadece Türkler arasında değil Makedonlar arasında da geniş yankı bulduğunu görüyoruz.

Sevim Piličkova tarafından 1984 yılında Ustrumca'nın İlovitsa köyünde Angelov George isimli bir Makedon'dan yapılan ikinci derleme biraz daha farklıdır;

Ajde Hamdi, ajde bre bratuçed,
Da ojme denes na drva.
Çekaj, Yakup, Çekaj bre bratuçed,
Da ja praşam majka mi.
Ej bre mari, ti stari majçitse,
Ke odam denes na drva.
Nemoj, bre sinu, edinets na majka,
Denes da odiş na drva.
Nemaş si ti dozvola Amdija,
Ke te fati şumarot.
Amdi si majka ne posluša,
Grabna si baltija vo ratse,
Grabna baltija vo ratse Amdija,
Sivo koçe pod nego,
Pa si pojde vo gora zelena,
Da si drva nabere,
Ştom si drva nabera Amdija,
Eve go şumar kaj ide,
Abre, Amdi, ti mlado, vojnitse,
İmaş li ti dozvola?
Ej ti şumar, ti şumska sverko,
Men ne treba dozvola,
Jas sum mlado vojnitse,
Vojnitse na otsustvo.
Se razluti kleto şumartse,
İ na Amdi mu govore,
Pukna puška Amdija si padna,
Gore vo gora zelena.
Vikna si Amdi na Yakup togaj,
Abre Yakup, bratuçedu mili,
Me otepa toj kleti şumar,
İ mi duşata mlada zede (Piličkova, 1985, s. 91, 92).

Hadi Hamdi, Hadi yeğen,
Gidelim oduna bugün.
Dur Yakup, dur bre yeğenim,
Anama bir sorayım.
Hey gidi yaşlı anam,
Bugün oduna gideceğim.
Sakın oğlum, anasının bir tanesi,
Bugün oduna gitme,
Ehliyetin yok senin Hamdi,
Ormancı yakalar seni.
Hamdi anasını dinlemedi,
Baltayı eline aldı,
Baltayı eline aldı Hamdi,
Kır atının sırtına atladı.
Yeşilim ormanı boyladı,
Odun toplamaya gidiverdi.
Hamdi odun topladı derken,
İşte ormancı belirdi.
Abre Hamdi, gencecik asker,
Ehliyetin var mı senin?
Hey sen ormancı, orman canavarı,
Bana ehliyet gerekmez,
Ben gencecik askerim,
İzne gelen asker.
Küplere biniverdi kahrolası ormancı,
Hamdi'ye dönüverdi,
Tüfek patlattı, Hamdi yere serildi,
Yukarıda yeşilim ormanda.
O zaman Hamdi Yakup'a dedi ki,
Abre Yakup tatlı yeğenim,
Öldürdü beni kahpe ormancı,
Gencecik canımı aldı (Piličkova, 1985, s. 92)

Sevim Piličkova tarafından Makedonca olarak derlenen ikinci versiyona baktığımızda birinciden farklı olarak olay örgüsünün daha ayrıntılı işlendiği, Hamdi'nin arkadaşı Yakup ve Hamdi'nin askerlikten izine gelmesi olaylarının

da yer aldığını görüyoruz. Ağıtın Makedonca olan iki örneğinin de manzum şekilde olduğu görülmektedir. Olayın yaşandığı dönemlerde şumar korkusunun her iki millet arasında da ne kadar önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Ağıtın Makedonca örnekleri de diyalog üzerine kuruludur. Hamdi, annesi, Yakup ve şumarın karşılıklı konuşmaları yer almaktadır. Devlet tarafından verilen izin ve odun kesme sezonunun yetersiz olduğu ve sık sık bölgedeki halkların izinsiz odun kestiğini görüyoruz. Piličkova tarafından derlenen, manzum olarak ortaya çıkan Makedonca iki örneği incelediğimizde hikâye ile birebir örtüşmeler saptanmaktadır. Makedonca iki örnek Ustrumca'nın Murtino ve İlovitsa köylerinde derlenmiştir. Ağıtın yakıldığı köyün Çanaklı köyü olduğu göz önünde bulundurulursa, ağıtın kaynağına en yakın olarak derlemenin yapıldığı köyler Murtino ve İlovitsa köyleridir.

Ağıtın Hüseyin Yaltırık tarafından 1981 yılında Kırklareli'nde derlenmesinden sonra Makedonya'da ilk Türkçe derlenmesi Sevim Piličkova tarafından yapılmıştır. Yukarıda aktardığımız Makedonca örneklerinin yanı sıra Türkçe örnekleri de bulunmaktadır.

Sevim Piličkova tarafından Türkünün Makedonya'daki ilk Türkçe derlemeleri Ustrumca'ya bağlı Dorlombos (Dorlu Obası) köyünde İlmiye İbrahim'den (1), İştıp, Radoviş'e bağlı Konçe köyünde de Ali Recep'ten (2) derlenmiştir.

1.

Gitme oğlum, gitme bre Amdi,
 Sen bugün oduna, sen bugün oduna,
 Kafir şumar çıkacak, bre oğlum,
 Senin yoluna.
 Getirdiğin odunları, Hamdi,
 Kimler yakacak, kimler yakacak,
 Kara gözlü Fatime yavuklunu,
 Eller saracak.
 Kasabadan aldıldım, Amdi,
 Bir dürge urgan, bir dürge urgan,
 Öteyüz bayırın, bre Amdi,
 Sen misin kurban,
 Öteyüz bayırın, bre Amdi,
 Sen oldun kurban.
 Öteyüz bayırın, bre Amdi'm,
 Mumların yanar, mumların yanar,
 Mumların değil, olum Amdi,

Kanların yanar,
Nişan yalımı, bre Fatime’ m,
Belime dolayver, belime dolayver,
Amdi’ me (n)olmuş diyever,
Başımda ağlaver (Piliçkova, 1985, s. 93, 94).

2.

Ayde Amdi, Amdi bre arkadaş,
Ay gidelım bugün oduna,
Ay gidelım o felidi keselim,
Em eve getirelim.
Ayde Amdi, Amdi bre oğlum,
Gitme sen bugün oduna,
O şumar, kafir bre şumar,
Çıkar onun yoluna.
Ayde Amdi, Amdi bre arkadaş,
Varmi ya sende dozvola?
Abre şumar, kafir bre şumar,
Bendaim sana dozlova (Piliçkova, 1985, s. 95).

Ağıtın Makedonya’da derlenen Türkçe örneklerine göz attığımızda, manzum şekilde, 8’li ve 9’lu ağırlıklı olmak üzere karışık hece ölçülerinden oluştuğunu görüyoruz. Birinci örnekte “sen bugün oduna”, “kimler yakacak” ve “bir dürge urgan” v.b. tekrar cümleler ile olayın akışındaki belirli noktalar vurgulanmaktadır. Her iki örnekte de “abre, bre, ay, ayde” gibi doldurma kelimelerde bulunmaktadır. Türkiye’de derlenen ve Makedonca örneklerinde olduğu gibi Makedonya’daki Türklerden derlenen iki örnekte de diyaloglara rastlıyoruz. Ağıtlarda Hamdi, annesi, şumar ve Yakup arasında geçen konuşmalar bulunmaktadır. Makedonya’da derlenen Makedonca ve Türkçe örnekleri karşılaştırdığımızda ise Türkçe örneklerin birebir şekilde Makedoncaya çevrilmediği görülmektedir.

Ağıt Ustrumca dışında Valandova, İştıp gibi bölgelere de yayılmıştır. Yukarıda Sevim Piliçkova’nın derlediği iki numaralı örnek İştıp Radoviş’e bağlı Konçe köyüne aittir. Bunun yanı sıra Makedonya Radoviş doğumlu olan öğretmen Hamdi Hasan’da Konçe’de aynı versiyonu derlemiştir (Hasan, 2008, s. 328). Hamdi Hasan bunun yanı sıra Valandova bölgesinde bulunan Dedeli ismindeki Yörük köyünde ağıtın iki farklı örneğini daha derlemiştir;

1.

Gitme Amdi gitme evladım
Sen bugün oduna
Kafir şumar çıkacak be Amdi'm
Senin yoluna

Getirdiğin odunları Amdi
Kimler yakacak
O yanık yürekli anneni
Kimler bakacak

A bre Amdi a bre arkadaş
Hadi gidelim oduna
Keselim pelit odunları
Getirelim eve

A bre Yakup arkadaş kalk gidelim eve
Şopların köpekleri çok zalim salar
Kafir şumar yola çıkmış
Obyava arar

Yaylacığa çıktık be Yakup başımız selamet
Ekizlerin taşına varmadan be Yakup koptu kıyamet
Koş be Yakup koş Üseyin amcama haber ver
Şu kafir şumar dayadı beni Gabere (Hasan, 2008, s. 327).

Hamdi Hasan tarafından derlenen ilk örneğe baktığımızda diğer örneklerde olduğu gibi yine düzensiz bir hece ölçüsü olduğu görülüyor. Bunun yanı sıra diyaloglar ile hikâye örgüsü ağıt içinde devam etmektedir. Diğer örneklerden farklı olarak burada “Şoplar” namında bir terim bulunmaktadır. Şoplar, Plaçkovitsa dağının Güney bölgesinde bulunan Berova ve Pehçevo bölgesindeki dağlık alanda yaşayan Bulgarlara verilen bir etnonimdir. Gaddar ve huysuz oldukları sıklıkla dile getirilmektedir (K.K.4, Yalçın, 1942). Ağıtın bu örneğinde son dörtlüğe baktığımızda “Çökertme” türküsünden “başımız selamet” ve “koptu kıyamet” alıntılarının yerleştiğini görmekteyiz.

2.

Gitme Hamdi gitme be yavrum
Sen bugün oduna (2x)

Kafir şumar çıkacak Hamdi'm
Senin de önüne (2x)

Kasabadan aldım be Hamdi'm
Bir dürge urgan (2x)

Öte yüz bayırında Hamdi'm
Sen idin kurban (2x)

Ekiz taşında be Hamdi'm
Mumların mı yanar (2x)

Mum değil oğlum, mum değil yavrum
Küllerin yanar (2x)

Fatime'nin kapıları Hamdi'm
Açılmaz da oldu (2x)

Fatime'nin yanakları oğlum
Sıkılmaz oldu (2x)

Arabalar gelir geçer Hamdi'm
Çöl ovada dayanır (2x)

Hamdi'nin beyaz teni
Al kana boyanır (2x)

Şumar'ın setiresi kiyattan ince
Nasıl kıydın be Şumar kız gibi gence (2x)

Yetiş Yakup yetiş arkadaş

Anlım tutuştu (2x)

Ne yetişeyim be Hamdi kardeş

Gençliğin gitti

Getirdiğin odunları Hamdi'm

Kimler yakacak (2x)

Kara gözlü Fatime'yi Hamdi'm

Kimler alacak (2x)

Radoviş kasabasında Hamdi'm

Duman pürüdü (2x)

Hamdi'nin beyaz tenleri

Yerde çürüdü (2x) (Hasan, 2008, s. 344, 345).

Hamdi Hasan tarafından yine Valandova Dedeli köyünde derlenen ikinci örneğe göz attığımızda diğer örneklerin aksine ikilik beyitlerden oluştuğunu görmekteyiz. İkinci mısraların tekrara düştüğünü de görüyoruz. Diğer örneklerde olduğu gibi benzer şekilde bu örnekte diyaloglardan oluşmaktadır ve hece ölçüsü bakımından düzensizdir. Diğer örneklerle nazaran uyak şeması bakımından “a,b / a,c / a,d...” şeklinde daha düzenli olarak ilerlemektedir.

Sonuç

Hamdi ağıtının Hüseyin Yaltrık tarafından 1981 yılında Türkiye’de derlenen bir örneği, Sevim Piliçkova tarafından 1983-1984 yıllarında Makedonya’da derlenen iki Makedonca, iki Türkçe örneği ve Hamdi Hasan tarafından Makedonya’da derlenen iki Türkçe örneği olmak üzere ağıtın yedi örneği çalışmada ele alınmıştır. Bununla beraber ağıtın hikâyesi tarafımızdan olaya en yakın kişilerden derlenerek çalışmaya dahil edilmiştir.

Ağıtın 1932-1933 yıllarında olay yaşandıktan sonra yakıldığı sözlü tarih çalışması ile saptanmıştır. 1940’larda ve 1950’lerde kınalarda ve özel günlerde ağıt daire eşliğinde ritmik olarak söylenmektedir (K.K.5, Selvi, 1929). 1935-1950 arası dönemde ağıtın çevre köylere yayılarak ritmik bir yapıda okunduğunu gözlemliyoruz. Ağıt Yaltrık tarafından ilk derlemenin yapıldığı

1981 yılına kadar gelişimini ve yayılmasını sürdürmüştür. Ağıt öncelikli olarak Ustrumca, İştıp ve Valandova bölgesinde yayılmıştır. 1950-1960 Yılları arasında Ustrumca bölgesinden Türkiye’ye başlayan kitlesel göç ile ağıt Türkiye’ye de taşınmıştır. Ağıtın kaynağı olan Hamdi’nin ailesi ve nişanlısı Fatime İzmir ve Manisa’ya göç etmiştir (K.K.2, Bahtiyar, 1951). Lakin ağıtın yakıldığı coğrafya ve zaman göz önüne alındığında aradan geçen uzun süreçte ağıt ilk halinden büyük farklar ile uzaklaşmamıştır. Makedonya’da Piliçkova ve Hasan tarafından yapılan derlemeler Türkiye’deki derlemeden sonradır. Bu derlemeler coğrafi bakımdan kaynağa daha yakın ve köy ortamında etkileşime kapalı derlemeler olduğundan ilk haline daha yakın olma olasılığını arttırmaktadır. Nitekim Piliçkova tarafından yapılan iki Makedonca derleme ağıtın yakıldığı köye en yakın köylerde derlenmiştir. Makedonca örnekler hikâye ile birebir örtüşerek, hikâyenin birebir aktarımına benzemektedir. Piliçkova tarafından Dorlombos köyünde derlenen örnek, kaynağa en yakın derlenen Türkçe örnektir. Hamdi Hasan tarafından Dedeli köyünde derlenen birinci örneğe baktığımızda “başımız selamet” ve “koptu kıyamet” alıntılarını görüyoruz. Bu alıntılar neticesinde ağıtın dışarıdan etkileşim ile değişime uğradığı görülmektedir.

Ağıtın Hüseyin Yaltırık tarafından TRT İzmir radyosunda okunmasından sonra Makedonya’da Sevim Piliçkova’nın da 1983 ve 1984 yıllarında Ustrumca köylerini gezerek ağıtı derlediği görülüyor. Sevim Piliçkova yaptığı derleme de ağıtı 2/4’lük nota sistemi ile kaydetmiştir (Piliçkova, 1985, s. 93-95). Türkiye’de ise Rüstem Avcı tarafından 7/8’lik bir türkü olarak notaya alınmıştır (TRT, THM, 2864). Görülüyor ki, ağıt Makedonya’da halk arasında daha ağır bir şekilde söyleniyor. 1981-1984 yılları arasında Türkiye ve Makedonya’da ilk derlemelerin yapıldığı dönemlerde ağıt artık türküyeye dönüşmek için olgunlaşmıştır. Piliçkova ve Yaltırık tarafından bir nota sistemine oturtulmuştur. Türkiye’de ise, yaptığımız gözlemler neticesinde, Makedonya göçmenleri tarafından daha hareketli bir şekilde düğünlerde “horo” eşliğinde oynandığı görülmüştür. Bu şekilde bir ağıtın düğünlerde hareketli bir halay ile oynanması örneğini “Hey Onbeşli” ağıtında da görmekteyiz. Benzer şekilde Türk halk edebiyatı içinde ağıt niteliği taşıyan bazı türkülerin hareketli bir nota sistemine sahip olarak düğünlerde ve eğlencelerde çalınarak, oynandığını anlıyoruz. İncelediğimiz ağıt örnekleri içinde serbest ölçüler ve düzensiz bir uyak yapısı karşımıza çıkmasına rağmen ağıtın kendine has bir ritmik yapısı vardır. Bu yapı sayesinde de kolaylıkla türkü olarak derlenmiştir.

Sonuç olarak ağıt 1930’ların başlarında Çanaklı köyünde ilk defa yakılmıştır. 1935-1950 yılları arasında ağıt Ustrumca’ya bağlı köylere yayılmaya başlamış ve daire eşliğinde ritmik olarak okunmaya başlanmıştır. Makedonya’da yayılan ağıt, Makedonya’dan Türkiye’ye başlayan göçler ile 1960’lı yıllarda Türkiye’nin çeşitli şehirlerine ulaşmıştır. 1960-1980 yılları

arasında ağıt hem Makedonya hem de Türkiye’de türküleşme sürecine girmiştir. 1981-1984 yılları arasında yapılan derlemelerde olgunlaşmış olan ağıt türküleşmeye hazır hale gelmiştir. Makedonya’da ağır bir ritimde okunan ağıt, Türkiye’de hareketli bir ritimde notaya aktarılarak okunmuştur. Ağıt kaynak coğrafyadan ve yakıldığı tarihten uzaklaştıkça, ilk halinden farklılaşarak değişimi artacaktır. Bu yüzden ağıtın yakıldığı köye en yakın köylerde Piliçkova tarafından derlenen Makedonca ve Türkçe örnekler, ağıtın ilk haline en yakın örneklerdir. Özellikle Piliçkova tarafından derlenen Makedonca örnekler birebir hikâye ile örtüşmektedir. Lakin Kırklareli’nde Yaltırık tarafından derlenen ve TRT repertuarına girerek türkülen örnek de ilk halinden çok fazla uzaklaşmamıştır. Hamdi Hasan tarafından Valandova Dedeli köyünde derlenen örnekler ise dış etkileşim nedeni ile ağıtın ilk örneğine en uzak örneklerdir. Böylece ağıt 1980’lerde Türkiye’de türkülerle TRT Repertuarına girmiştir. Ağıt niteliği taşıyan Hamdi türküsü günümüzde Türkiye’de ve Makedonya’da yaşadığı değişimle hareketli bir ritim kazanarak düğünlerde “horo” eşliğinde oynanmaktadır. Makalemizde Hamdi ağıtı hakkında sorduğumuz; Ağıt ne zaman yakılmıştır? Ağıt ne zaman yaygınlık kazanmaya başlamıştır? Türkiye dönüşüm süreci nasıl olmuştur? Ve ağıtın ilk haline en yakın örneği hangisidir? Sorularına cevap bulmaya çalışarak, ağıtın örneklerini ve hikâyesini inceleyerek önerilerde bulunduk.

Kaynakça

Arşiv:

BOA. (NFS.d 6901). NFS.d.

TRT. (THM, 2864).

Kaynak Kişiler:

K.K.1: Hüseyin Yaltırık, Doğum Tarihi ve Yeri: 1957, Kuşadası Görüşme Tarihi: 21 Mayıs 2023

K.K.2: Rasim Bahtiyar, Doğum Tarihi ve Yeri: 1951, Ustrumca, Yeni Mahalle Görüşme Tarihi: 1 Haziran 2023

K.K.3: Atike Taşpınar, Doğum Tarihi ve Yeri: 1938, Ustrumca, Çanaklı Görüşme Tarihi: 26 Nisan 2023

K.K.4: Yaşar Yalçın, Doğum Tarihi ve Yeri: 1942, Ustrumca, Çanaklı Görüşme Tarihi: 13 Mart 2023

K.K.5: Hasan Selvi, Doğum Tarihi ve Yeri: 1929, Ustrumca, Veleüs Görüşme Tarihi: 10 Ağustos 2022

Kitap ve Makaleler:

- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük (Cilt 1)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Demir, G. K. (2015). Dede Korkut Anlatmalarından Hareketle Ağıt Türü. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 15(2), 195-203.
- Ergin, M. (2015). *Orhun Abideleri* (49 basım). İstanbul: Boğaziçi.
- Gökbilgin, M. T. (2008). *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan* (2 basım). İstanbul: İşaret.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözlüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü (Cilt 1)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hasan, H. (2008). *Makedonya Türklerince Söylenen Türküler*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Köprülü, M. F. (1980). *Türk Edebiyatı Tarihi* (2 basım). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Pars, M. (2019). *Türkçe-Makedonca Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Piliçkova, S. (1985). İki Dilde Söylenen Halk Türkülerinin İncelenmesi Üstüne. *Sesler*, 21(194), 81-95.
- Şenel, S. (1988). Ağıt. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 1, s. 472-473). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

İnternet Kaynakları:

- Yaltrık, H. (1981, 1 1). (R. Avcı, Prodüktör, & TRT THM) [Erişim tarihi: 22.05.2023] (<https://www.repertukul.com/GITME-HAMDI-M-GITME-SEN-BUGUN-ODUNA-2864>)
- Yaltrık, H. (2021, Mayıs 18). Gitme Hamdi'm Sen Bugün Oduna - Hüseyin Yaltrık. [Erişim tarihi: 23.05.2023] (<https://youtu.be/GqRxxUdwYcs>)

Etik, Beyan ve Açıklamalar:

1. Bu makalenin yazarı/yazarları, etik kurul iznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
2. Bu makalenin yazarı/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
3. Bu makalenin yazarı/yazarları, kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf gibi bütün belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
4. Bu makalenin benzerlik raporu bulunmaktadır.